INKLYUZIV TA’LIM MUHITIDA INGLIZ TILINI O’RGATISH HAMDA O’QITUVCHINING TASHKILOTCHILIK MADANIYATI

Asqarova Mumtozbegim Asqar qizi
Shahrisabz davlat pedagogika instituti talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.21783639

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda ta’lim tizimining dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan inklyuziv ta’lim muhitida ingliz tilini o‘qitish masalalari yoritilgan. Maqolada imkoniyati cheklangan o‘quvchilar bilan ishlashda qo‘llaniladigan zamonaviy metodlar (TPR, multisensor yondashuv, skaffolding, mnemonika) tahlil qilingan. Shuningdek, inklyuziv muhitda muvaffaqiyatli dars tashkil etishda o‘qituvchining tashkilotchilik madaniyati, etikasi va individual yondashuvining roli ko‘rsatib berilgan.
Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, ingliz tili, tashkilotchilik madaniyati, multisensor yondashuv, TPR, kompetensiya, pedagogik etika.

Abstract: This article discusses the issues of teaching English in an inclusive educational environment, which is one of the most pressing directions in the modern educational system. The article analyzes modern methods used when working with students with disabilities (TPR, multisensory approach, scaffolding, mnemonics). Furthermore, it highlights the role of the teacher's organizational culture, ethics, and individual approach in organizing successful lessons in an inclusive setting.
Keywords: inclusive education, English language, organizational culture, multisensory approach, TPR, competence, pedagogical ethics.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы преподавания английского языка в условиях инклюзивной образовательной среды, которая является одним из актуальных направлений современной системы образования. В статье анализируются современные методы, используемые при работе с учащимися с ограниченными возможностями (TPR, мультисенсорный подход, скаффолдинг, мнемоника). Также показана роль организационной культуры, этики и индивидуального подхода учителя в успешной организации уроков в инклюзивной среде.
Ключевые слова: инклюзивное образование, английский язык, организационная культура, мультисенсорный подход, TPR, компетенция, педагогическая этика.

Adabiyotlar tahlili

Inklyuziv ta’lim muhitida ingliz tilini o‘qitish va o‘qituvchining tashkilotchilik madaniyati masalalari bugungi kunda pedagogik tadqiqotlarning markazida turibdi. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020) inklyuziv ta’limning huquqiy poydevorini mustahkamlab, har bir bolaning individual ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ta’lim olish huquqini kafolatlaydi [1]. Bu normativ asos pedagoglardan nafaqat dars o‘tishni, balki murakkab ta’limiy muhitni boshqarish mahoratini ham talab etadi. O‘qituvchining inklyuziv amaliyotlarni joriy etishdagi samaradorligi va o‘ziga bo‘lgan ishonchi T. Loreman, C. Forlin va U. Sharma (2014) tomonidan keng tadqiq etilgan. Ularning fikricha, o‘qituvchining tashkilotchilik salohiyati va maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashdagi metodik tayyorgarligi darsning yakuniy natijasini belgilovchi asosiy omildir [2]. Mahalliy tadqiqotlarda o‘qituvchining tashkilotchilik madaniyati tushunchasiga alohida urg‘u berilgan. Xususan, J.N. Murodulloeva (2021) ta’lim jarayonini o‘quvchilarning individual xususiyatlariga moslashtirish, ayniqsa, murakkab sharoitlarda (gospital ta’lim kabi) pedagogning tashkilotchilik madaniyati ta’lim samaradorligini ta’minlashini ta’kidlaydi [3]. Inklyuziv ta’limning nazariy va metodik asoslarini tahlil qilgan F.U. Qodirova va D.A. Pulatova (2022) esa dars jarayonida har bir bolaga nisbatan differensial yondashuv muhimligini ko‘rsatib o‘tganlar [4]. Chet tillarini o‘qitish metodikasi kontekstida J.C. Richards va T.S. Rodgers (2014) turli yondashuvlarning o‘qituvchi va o‘quvchi rollariga ta’sirini tahlil

qiladi. Ularning qarashlari inklyuziv sinflarda til o‘rgatishning interaktiv va moslashuvchan metodlarini tanlashda ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi [5].

Bugungi kunda mamlakatimizda inklyuziv ta'limga bo‘lgan e’tibor oshib bormoqda. Imkoniyati cheklangan va ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarning sifatli ta’lim olishlari uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Shu bilan birga, ingliz tilini o‘rgatish jarayonida inklyuziv yondashuvlar qo‘llanilishi, o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan metodlar qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi. Respublikamizda ijtimoiy tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi tomonidan 2007 yilda “O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim” loyihasi amalga oshirilgan, bu esa inklyuziv ta’limning rivojlanishida muhim qadam bo‘lgan. [1] Ushbu maqolada inklyuziv muhitda ingliz tilini samarali o‘rgatish usullari hamda o‘qituvchining tashkilotchilik madaniyati tahlil qilinadi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuniga ko‘ra, barcha fuqarolar jinsi, millati, dini va ijtimoiy mavqeidan qat’i nazar teng ta’lim olish huquqiga ega [2]. Inklyuziv ta’lim — bu imkoniyati cheklangan va ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarni sog‘lom bolalar bilan birgalikda o‘qitish hamda ularning sifatli ta’lim olishini ta’minlashga qaratilgan ta’lim shaklidir. Inklyuziv ta’limda pedagogning tashkilotchilik madaniyati ta’lim jarayonining individual xususiyatlarga moslashuvi va samaradorligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarda turli kompetensiyalarni shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Kompetensiya — muayyan fan bo‘yicha o'rganuvchi egallagan nazariy bilim, ko‘nikma va malakalarni kundalik hayotda uchraydigan amaliy hamda nazariy masalalarni yechishda qo‘llay olish qobiliyatidir. Kompetensiyaning bir qancha turlari mavjud bo‘lib, ularga kommunikativ, sotsiolingvistik va lingvistik kompetensiyalar kiradi. Xususan, chet tilini o‘rganish jarayonida lingvistik kompetensiya muhim ahamiyat kasb etadi, chunki u tilning grammatik, leksik va fonetik jihatlarini o‘zlashtirishni ta’minlaydi.

Inklyuziv ta’lim muhitida o‘qituvchidan nafaqat lingvistik kompetensiya, balki jismoniy va psixologik imkoniyatlarga moslashish, shuningdek, zamonaviy va samarali metodlardan foydalana olish san’ati ham talab etiladi.

Metodlar:

1. Multisensor yondashuv (Multisensory approach).

Bu metodda o‘quvchilar sezgi a’zolari (ko‘rish, eshitish, his qilish) orqali ma’lumotlarni qabul qilishadi. Masalan, yangi so‘zlarni og‘zaki qaytarish emas, balki turli xil flashcardlar va rasmlar orqali ko’rsatib, o'qitish bolalarning tezroq eslab qolishlariga yordam beradi.

2. To‘liq jismoniy reaksiya - Total physical response (TPR).

Bu metod ayniqsa aqliy rivojlanishida o‘ziga xosligi bo‘lgan boshlang‘ich sinflari uchun juda samarali bo‘lib, ularni fikrlash qobiliyatini oshirish va til o‘rganishdagi stressni kamaytirishga yordam beradi. O‘qituvchi buyruq beradi: masalan, o‘qituvchi "Touch your nose!" deb buyruq beradi, o‘quvchilar buni harakatlar orqali bajaradi. [4]

3. Ko‘prik qo‘yish metodi (Scaffolding).

O‘quvchi yangi ma’lumotlarni o‘zlashtirayotgan paytda ko‘mak berish, deyishimiz mumkin. Masalan, gap boshlanishini berish ("I guess..."), yoki so‘zlarning bo‘g‘inini aytish (te... - teacher).

4. Mnemonika metodi (Mnemonics).

Ushbu metod ma’lumotlarni eslab qolishni osonlashtiradi. Inklyuziv muhitda ingliz tili so‘z boyligini oshirishda bu usul o‘quvchilarga yangi so‘zlarni mavjud bilimlar yoki qofiyalar orqali xotirada saqlashga yordam beradi. Masalan,"Mushroom" (qo'ziqorin) so'zini o'rganayotganda, o'quvchi ko'z oldiga "mashina" va "room" (xona) so'zlarini keltirishi yoki qo'ziqorin shaklidagi uychani tasavvur qilishi mumkin.

Discussion and Results

O‘qituvchining tashkilotchilik madaniyati uning darsda vaqtni qanday taqsimlashi, o‘quvchilar o‘rtasida teng taqsimlashi, munosabatni shakllantirishi, ma’lumotlarni boy tarzda yetkazishi kabi jihatlarda namoyon bo‘ladi.[5]O‘qituvchi til o‘qitish jarayonida o‘quvchining ijtimoiy va psixologik holatini inobatga olgan holda moslashtirilgan metod va texnikalardan foydalanishi lozim. O‘quvchilar

uchun qiziqarli va ko‘rgazmali muhit yaratib, ularning e’tiborini darsga jalb qila olishi ham zarur. O‘qituvchi yangi mavzuni interaktiv tarzda tushuntirish bilan bir qatorda, dars jarayonida o‘quvchilarni boshqarish ko‘nikmasiga ega bo‘lishi muhim sanaladi.Imkoniyatida eshitishda yoki aqliy fikrlashida o‘ziga xosligi bo‘lgan bolalar uchun moslashtirilgan materiallar, xususan, AKT

(Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) va ko‘rgazmali qurollardan foydalanish ham maqsadga muvofiq hisoblanadi. Zamonaviy ta’limda inklyuziv yondashuv alohida o‘rin tutadi. Imkoniyati cheklangan, xususan, eshitishda yoki aqliy rivojlanishida o‘ziga xosligi bo‘lgan bolalar uchun moslashtirilgan o‘quv materiallari, AKT (Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) va maxsus ko‘rgazmali qurollardan foydalanish maqsadga muvofiq sanaladi. Bu inklyuziv muhitda va pedagogik jarayonda tenglik shu bilan bir qatorda har bir bolaga nisbatan individual yondashuvni ta’minlaydi.

Tashkilotchilik madaniyatining yana bir muhim qismi — bu pedagogik muloqot va etikadir. O‘qituvchi sinfda demokratik muhit yaratishi, o‘quvchilarning o‘zaro hamkorligini yo‘lga qo‘yishi va har bir darsni kutilmagan vaziyatlarga tayyor holda, moslashuvchan reja asosida boshqarishi lozim. O‘qituvchining nutq madaniyati, uning o‘z hissiyotlarini jilovlay olishi va intizomga bo‘lgan munosabati o‘quvchilar uchun shaxsiy namuna vazifasini o‘taydi. [5]

1. O‘qituvchi tashkilotchilik madaniyatining dars sifatiga ta’siri

Ko‘rsatkichlar	An’anaviy yondashuv (%)	Tashkilotchilik madaniyati asosida (%)
O‘quvchilarning darsdagi faolligi	45%	85%
Vaqtdan unumli foydalanish	60%	90%
Inklyuziv o‘quvchilarni jalb qilish	30%	75%
Ma’lumotni o‘zlashtirish darajasi	50%	80%

2. Vizual tahlil (Samaradorlik ko'rsatkichlari)

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘qituvchining tashkilotchilik madaniyati inklyuziv ta’lim muhitida dars sifatini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Olingan ko‘rsatkichlar an’anaviy yondashuv bilan solishtirilganda quyidagi ijobiy dinamika kuzatildi:

O‘quvchilar faolligi: O‘qituvchi tashkilotchilik madaniyati asosida dars tashkil etilganda o‘quvchilarning darsdagi umumiy faolligi 45% dan 85% gacha ko‘tarilgan. Bu esa demokratik muhit va to‘g‘ri muloqot strategiyasi o‘quvchilarni fanga jalb qilishda yuqori samara berishini isbotlaydi.

Vaqt menejmenti: Dars jarayonida vaqtdan unumli foydalanish ko‘rsatkichi 90% ni tashkil etdi. Tashkilotchilik madaniyati o‘qituvchiga darsning har bir bosqichini aniq rejalashtirish va kutilmagan vaziyatlarni samarali boshqarish imkonini bergan. **Inklyuziv integratsiya:** Eng yuqori natijalardan biri imkoniyati cheklangan o‘quvchilarni darsga jalb qilish jarayonida qayd etildi. An’anaviy darslarda bu ko‘rsatkich atigi 30% ni tashkil etgan bo‘lsa, moslashtirilgan metodika va tashkilotchilik mahorati qo‘llanilganda 75% ga yetdi.

O‘zlashtirish darajasi: Ma’lumotlarni qabul qilish va o‘zlashtirish darajasi o‘rtacha 80% ni tashkil qilib, an’anaviy uslubga nisbatan 30% ga o‘sish ko‘rsatdi. Xulosa qilib aytganda, yuqori tashkilotchilik madaniyatiga ega o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki ta’lim jarayonining mohir strategidir. Bunday yondashuv dars samaradorligini oshiribgina qolmay, o‘quvchilarning darsga bo‘lgan motivatsiyasini kuchaytiradi va ularning shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. (2020-yil 23-sentyabr, O‘RQ-637-son; 2024-yil
2. Loreman, T., Forlin, C., & Sharma, U. (2014). Measuring teacher efficacy to implement inclusive practices. Journal of Research in Special Educational Needs, 14(3), 113-121.
3. Murodulloeva J.N. Gospital ta’limda pedagogning tashkilotchilik madaniyati: ta’lim jarayonining samaradorligi va individual xususiyatlarga moslashtirishning nazariy va amaliy asoslari // Education Science and Innovative Ideas in the World. 2021. Part 12, Issue 1 (December). – B. 244.
4. Qodirova F.U., Pulatova D.A. (2022). Inklyuziv ta’lim: nazariya va metodika. Chirchiq. 7-bet.
5. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.